

NYELVI MÍTOSZOK, IDEOLÓGIÁK, NYELVPOLITIKA
ÉS NYELVI EMBERI JOGOK KÖZÉP-EURÓPÁBAN
ELMÉLETBEN ÉS GYAKORLATBAN

A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai

NYELVI MÍTOSZOK, IDEOLÓGIÁK,
NYELVPOLITIKA ÉS NYELVI EMBERI JOGOK
KÖZÉP-EURÓPÁBAN ELMÉLETBEN ÉS
GYAKORLATBAN

A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai

Szerkesztette:

HIRES-LÁSZLÓ KORNÉLIA, KARMACSI ZOLTÁN, MÁRKU ANITA

TINTA KÖNYVKIADÓ
II. RÁKÓCZI FERENC KÁRPÁTALJAI MAGYAR FŐISKOLA
HODINKA ANTAL INTÉZETE

BUDAPEST – BEREGSZÁSZ, 2011

SEGÉDKÖNYVEK A NYELVÉSZET TANULMÁNYOZÁSÁHOZ 130.

Sorozatszerkesztő:
Kiss Gábor

A kötet megjelenését támogatta:

Lektorok:

Beregszászi Anikó, Borbély Anna, Csernicsekó István, Fóris Ágota,
Huszi Ilona, Kassai Ilona, Kolláth Anna, Kontra Miklós, Kótyuk István,
Lanstyák István, Lengyel Zsolt, Navracsics Judit, P. Lakatos Ilona,
Sándor Klára, Szabó Mihály Gizella, Szépe György,
Vančoné Kremmer Ildikó, Vörös Ferenc

A borító Kulin Ágnes festménye felhasználásával készült.
A kötetben szereplő fotókat Bérczes Edit és a Hodinka Intézet munkatársai készítették.

ISSN: 1419-6603
ISBN: 978-963-9902-94-7

© A szerzők, 2011
© II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete és
TINTA Könyvkiadó, 2011

A kiadásért felel:
a TINTA Könyvkiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Márku Anita és Karmacs Zoltán
Műszaki szerkesztő: Hires-László Kornélia

Tartalom

Előszó	7
Plenáris előadások.....	9
SZÉPE GYÖRGY: Nyelvi jogok a Helsinki Zárónyilatkozattal megkezdett korszakban.....	11
PETTERI LAIHONEN: A nyelvvideológiák elmélete és használhatósága a magyar nyelvvel kapcsolatos kutatásokban	20
TÁNCZOS VILMOS: Csángó nyelvvideológiák	28
LANSTYÁK ISTVÁN: Nyelvi problémák és nyelvi ideológiák	48
BEREGSZÁSZI ANIKÓ: Ideológiák, kutatási eredmények a kárpátaljai magyar anyanyelvi oktatásban és a használhatóság gyakorlata	59
Nyelv- és oktatáspolitikai, nyelvi jogok.....	71
KONTRA MIKLÓS – CSERESNYÉSI LÁSZLÓ: A magyar nyelv halála (a Parlamentben, 2001-ben és 2011-ben).....	73
MENYHÁRT JÓZSEF: Kérdezzen! Mi válaszolunk. Nyelvi jogsegély Szlovákiában	84
GÚTI ERIKA – SCHMIDT ILDIKÓ: (Jog)Szabályok és szabályozatlanság a felnőtt migráns nyelvoktatásban.....	93
TUSKA TÜNDE: Politikai döntések következtében. A szlovák kisebbségi oktatás helyzete Magyarországon.....	101
FERENC VIKTÓRIA: „Nem a statisztika miatt vagyunk mi a világon!” – gondolatok szülőföld és mobilitás kapcsán	105
SÉRA MAGDOLNA: Az oktatáspolitikai és a tannyelv-választás lehetséges következményei a kárpátaljai magyar közösségben.....	115
HELTAI JÁNOS IMRE: A moldvai magyar nyelvi tervezés legitimitásának kérdései.....	119
ZOLTÁN ANDRÁS: Egy többségi nyelv kisebbségben: a fehérorosz nyelvi helyzet.....	126
VÖRÖS FERENC: Mit tudnak a (leendő) tanárok a nyelv- és kisebbségpolitikáról	134
NÉMETH MIKLÓS: „Vigyázó szemetek Párizsra vessétek!” Folyamatos nyelvújítás – állami segédlettel: a francia példa	139
BÁRÁNY ERZSÉBET – HUSZTI ILONA – FÁBIÁN MÁRTA: Második és idegen nyelv oktatása a beregszászi magyar iskolák 5. osztályában: a motiváció és nyelvi készség összefüggése az oktatáspolitikai tényezőkkel	145
Nyelvi ideológia, nyelvi mítosz.....	155
P. LAKATOS ILONA – T. KÁROLYI MARGIT – IGLAI EDIT: Egy nyelv(használat)i mítoszlól (?) a tények tükrében	157
HELTAINÉ NAGY ERZSÉBET: Nyelvi mítoszok a tanácsadói gyakorlatban	165
SZABÓ TAMÁS PÉTER: Ideológiák a nyelvi hibajavítás háttérében? Metanyelvi elemzések	174
PRESINSZKY KÁROLY: Nyelvi mítoszok vizsgálata szlovákiai magyartanárok és egyetemi hallgatók körében	185
CSERNICSKÓ ISTVÁN: Narancsos kacska: a narancsos forradalom nyelvi ideológiája	193
MOLNÁR ANITA: Nyelvi ideológia, nyelvhasználat, kárpátaljai magyarok	204
NÁDOR ORSOLYA: A magyarról mint idegen nyelvről – nyelvvideológiai közelítésben.....	211
BALOGH ERZSÉBET: Angol szakos, magyar egyetemisták körében élő nyelvi mítoszok és ideológiák különböző nyelvváltozatokkal kapcsolatban.....	218
Identitás, sztereotípiák, nyelvi attitűdök.....	225
FENYVESI ANNA: Nyelvi attitűdök kisebbségi kontextusban: erdélyi, vajdasági és felvidéki magyar diákok Viszonyulása anyanyelvükhöz, az államnyelvhez és az angolhoz	227
SZABÓ T. ANNAMÁRIA: Identitástudat kisebbségben a Kárpát-medencén innen és túl.....	235
GEREBEN FERENC: Az anyanyelv szerepe a határon túli magyarság azonosságtudatában	245
BENŐ ATTILA: Többségi nyelv és kisebbségi nyelv. Attitűd és normatudat az erdélyi magyarok körében	257
EITLER TAMÁS: Nemi szerepek és identitások multimodális automatizálása reklámüzenetekben.....	267

LAKATOS KATALIN: A nyelvjárások megítélése és a nyelvi sztereotípiák összefüggései Kárpátalja magyar iskoláiban	274
HÍRES-LÁSZLÓ KORNÉLIA: A kárpátaljai magyarság identitásának vizsgálata nyelvi aspektusból	280
Nyelvhasználat, nyelvi változás, kétnyelvűség	287
KASSAI ILONA: A nyelvhasználat tudatos alakítása a 18-19. századi Magyarországon	289
BORBÉLY ANNA: Variabilitás és változás: a nyelvcseré kutatása longitudinális módszerrel	293
MÁTYUS KINGA: <i>-ba, -ban</i> elméletben és gyakorlatban. A <i>(bVn)</i> változó variabilitása a BUSZI-2 öt foglalkozási csoportjában	303
SÓLYOM RÉKA: <i>Celeb, bevállal, HINI</i> – neologizmusok megítélése, értékelése különböző korcsoportok körében	312
BÜKY LÁSZLÓ: Hírértékviszonyok a (divat?)szóhasználatban	322
RICHTER BORBÁLA MÁRIA: A német és a francia nyelv sorsa a korabeli Dél-Afrikában	330
UHRIN ERZSÉBET: A szlovák nyelv használatának lehetőségei és gyakorlata Magyarországon	339
KARMACSI ZOLTÁN: Etnikailag vegyes házasságban nevelkedő gyerekek nyelvhasználatának jellemző vonásai	343
MÁRKU ANITA: Nyelvhasználati sérelemtörténetek a kárpátaljai magyarok körében	350
GAZDAG VILMOS: Az ukrán tannyelvű iskolák magyar tanulóinak nyelvhasználatára, különös tekintettel a keleti szláv kölcsönszavak fokozott használatára	355
BÁTYI SZILVIA: Kétnyelvű és egynyelvű közösségek vizsgálata pszicholingvisztikai és szociolingvisztikai dimenziókban. A kétnyelvű mentális lexikon	364
Névhasználat, nyelvi udvariasság, szaknyelv	375
VARGA JÓZSEFNÉ HORVÁTH MÁRIA: Győrben tanuló szlovákiai magyar anyanyelvű nők névadásának és névhasználatának vizsgálata	377
KOVÁCS ANDRÁS: Hogy hívnak? Adalékok a kárpátaljai magyar személynévhasználathoz	386
BALLA ANDREA: A rendszerváltások következményei a kárpátaljai magyar személynévhasználatban	394
SZÉCSÉNYI ISTVÁN: Udvariassági elemek angol, német és magyar nyelvű EU-s levelekben.....	398
HARDINÉ MAGYAR TAMARA: A teológia szakmai nyelvhasználatára. Terminológiai (szemantikai) vizsgálódások	403
APRÓNÉ G. ÁGNES: Kommunikáció és érdekérvényesítés	413
Terminológia-politika műhely	419
FÓRIS ÁGOTA: A magyar terminológia-politika elvei, a gyakorlat és az elmélet viszonya.....	421
FÓRIS ÁGOTA – B. PAPP ESZTER: A terminológiai szabványosítás és harmonizáció a nyelvi jogok érvényesítésének szolgálatában	429
TAMÁS DÓRA: Terminológiai adatok soknyelvű dokumentálása	434
BÖLCSKEI ANDREA: A szabványosítás online forrásai a Kárpát-medencében	439
BÉRCES EMESE: Helyesírás és terminológia-politika	445
GAÁL PÉTER: Az online szótárak szerepe a magyar–magyar nyelvhasználatban	451
H. VARGA MÁRTA: Egy magyar nyelvű nyelvészeti terminológiai szótár fölöttébb szükséges voltáról	457
MÁTIS BERNADETT: A sportterminológia mint a terminológia-politika eszköze	463
ZABÓNÉ VARGA IRÉN: A műszaki terület terminológia-politikája	472
NÉV ÉS TÁRGYMUTATÓ	479

AZ UKRÁN TANNYELVŰ ISKOLÁK MAGYAR TANULÓINAK NYELVHASZNÁLATA, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A KELETI SZLÁV KÖLCSÖNSZAVAK FOKOZOTT HASZNÁLATÁRA

GAZDAG VILMOS

The linguistic change of Hungarian students learning in Ukrainian schools, considering the common usage of loan-word

Due to the effect of Ukrainian education politics, more and more Hungarian parents enroll their children to Ukrainian schools in the hope of helping them to continue their studies and get a qualification by the means of the acquisition of the state language in a perfect level. Evidently, that fact has a considerable influence on the process of the children's mother tongue communication. In everyday communication these children use both languages roughly side by side. Under the given circumstances the effects of language interference are vigorously enforced: the occurrence of loan-words is more common.

In our work we try to find answers to the questions of how Ukrainian schools influence the language usage of the Hungarian students learning in Ukrainian schools, and how they induce the frequent occurrences of rare language phenomena in the language usage of the Transcarpathian Hungarian community.

Bevezetés

Kárpátalján az ukrán oktatáspolitikája hatására az utóbbi néhány tanévben a magyar szülők egyre nagyobb része íratja gyermekét ukrán tannyelvű iskolába, annak reményében, hogy így az államnyelv tökéletes elsajátítása révén módja nyílik majd továbbtanulni és szakmát szerezni (Csernicskó szerk. 2010; Séra 2009, Molnár 2010). Ez természetesen kihat a gyermekek anyanyelven folyó kommunikációjára is (bővebben lásd Csernicskó–Göncz 2009). Ezek a gyermekek ugyanis a mindennapi kommunikációjuk során szinte párhuzamosan használják a két nyelvet. Ilyen körülmények között pedig a nyelvi interferencia hatásai is jobban érvényesülnek: gyakoribbak a kölcsönszavak előfordulásai, a kódváltások és a kódkeverések esetei.

„A magyar anyanyelvi nevelés és a nyelvművelés országhatároktól függetlenül évtizedekig egyik kiemelt céljának tekintette a nem standard nyelvváltozatok és nyelvi jegyek kiirtását a tanulók nyelvhasználatából a standard elsajátítására hivatkozva (Beregszászi–Csernicskó 2007: 42).

A nem standard nyelvváltozat használata jellemző azokra a tanulókra, akik az iskolai tanulmányaikat nem anyanyelvükön végzik. Ebben az esetben ugyanis a magyar nyelv használati köre jelentős mértékben leszűkül, s mindössze a családi érintkezés nyelveként funkcionál. Ugyanakkor a családi érintkezés nyelveként általában a nyelv valamelyik változatát sajátítják el a beszélők, s csak kivételes esetekben funkcionál a standard a magánszférában használatos nyelvváltozatként.

Az ukrán nemzeti kisebbségek körében igen gyakori az a jelenség, hogy az oktatási folyamatnak csak egy bizonyos szakaszában (az elemi, az általános és a középiskolában) vannak biztosítva az anyanyelvi oktatás lehetőségei (Orosz 2010; Beregszászi–Csernicskó–Orosz 2001). A kárpátaljai magyarság ugyanakkor pozitív helyzetben van, hiszen számos felsőoktatási intézményben szerezhetnek a tanulók anyanyelvükön is valamilyen végzettséget (Balla 2008; Ferenc 2009a, 2009b). S azt már az eddigi kutatások is igazolták – bár csak a szaknyelvek kapcsán –, hogy azok, akik nem anyanyelvükön tanultak szakmát, csak meglehetősen nagy erőfeszítések révén képesek annak terminológiáját az anyanyelvi megfelelőjükkel megnevezni (vö. pl. Györke 1991.)

Munkánk során arra kívánunk választ keresni, hogy a magyar anyanyelvű, de többségi tannyelvű iskolába járó tanulók nyelvében használatosak-e szláv szavak és kifejezések.

1. A kutatás és az eredmények bemutatása

Kutatásunkat 2010 augusztusában a Beregszászi Ukrán Gimnázium és az ukrán tannyelvű Beregszászi 5. Számú Középiskola 14 alsóbb osztályos (2-7. osztály) magyar anyanyelvű tanulójának kérdőíves megkérdezésével végeztük.

Kérdőívünk a következő részekből állt:

1. Általános rész (az adatközlő személyes, valamint az óvodai és iskolai képzést érintő adatai). A megkérdezett tanulók a Beregszászi járás négy magyarlakta¹ településén élnek (ld. 1. táblázat).

1. táblázat. A megkérdezett tanulók lakhely szerinti eloszlása

Lakhely	Tanulók száma
Beregszász	6 fő
Zápszony	4 fő
Jánosi	2 fő
Mezőgecse	2 fő

A megkérdezett tanulók közül tízen magyar óvodába jártak, két gyerek úgynevezett „vegyes” óvoda növendéke volt, ahol két nyelven folyt a nevelés, két tanuló pedig ukrán nyelvű óvodai nevelésben részesült. Megjegyzendő, hogy a megkérdezettek többsége az iskolai tanulmányait megelőzően a mindennapi kommunikáció során nem hallotta az ukrán nyelvet. A megkérdezett tanulók osztályába több magyar anyanyelvű diák is jár, s ez csökkenti az ukrán nyelv elsajátításának mértékét, mivel e tanulók egymással anyanyelvükön kommunikálnak. (ld. 2. táblázat).

2. táblázat. A magyar anyanyelvű tanulók száma az érintett osztályokban

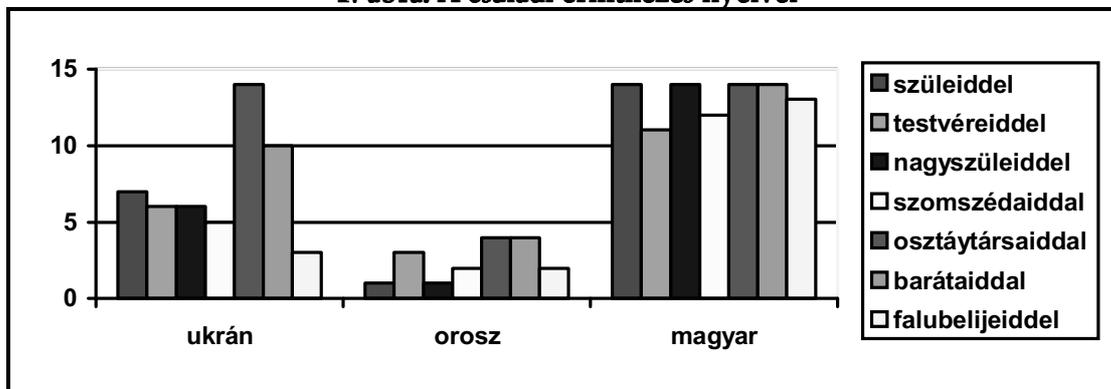
Osztály	Magyar anyanyelvű tanulók száma
2.	6 fő
4.	12 fő
5.	10 fő
6.	2 fő
7.	4 fő

2. A nyelvhasználatról

2.1. Nyelvhasználati színterek domináns nyelvei

A megkérdezettek válaszai alapján megállapítható, hogy a családi kommunikációban túlnyomórészt a magyar nyelv a domináns. A barátokkal és az osztálytársakkal való érintkezésben viszont az ukrán kerül előtérbe, mely mellett az orosz is elég gyakran használják (ld. 1. ábra).

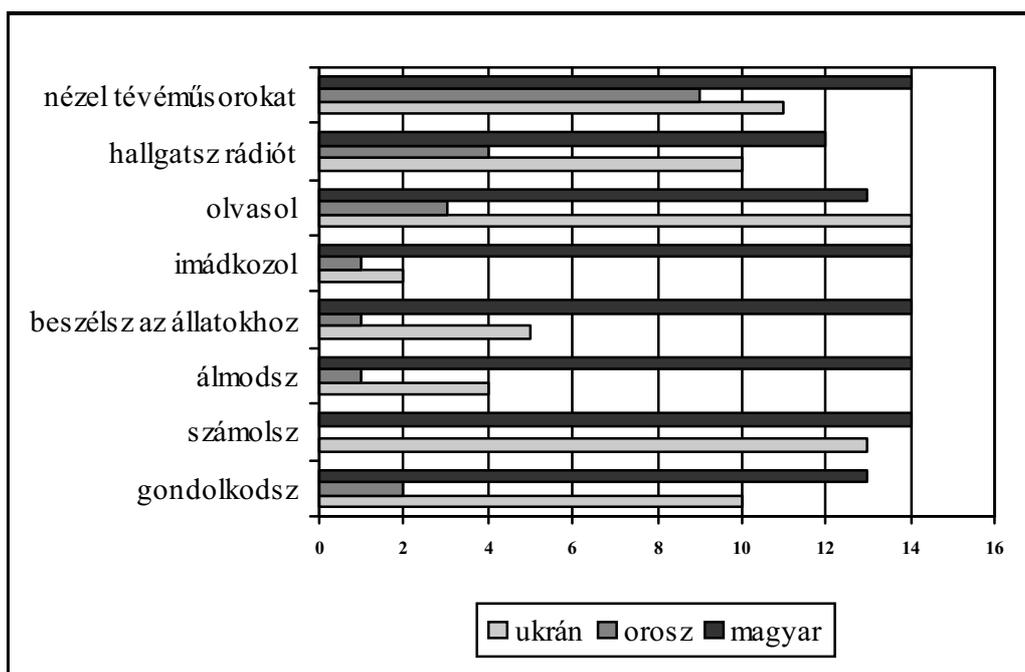
1. ábra. A családi érintkezés nyelvei

¹ Kárpátalja magyarlakta településeit a lakosság nemzetiségi összetétele alapján nyolc csoportba lehet besorolni. Erről részletesen lásd: Molnár–Molnár 2005: 33–38.

Az úgynevezett gondolati vagy belső nyelvhasználati színtereken szinte kizárólag a magyar nyelvet használják. A tanulók magyarul gondolkodása azzal magyarázható, hogy anyanyelvükön könnyebb és kényelmesebb gondolkodni, elmélkedni. A számolásnál a magyar és az ukrán használati mértéke kiegyenlítődik: az iskolában a tanulók ukránul számolnak, de otthon a szüleiktől ezt főként magyarul hallják. Az olvasásban az ukrán nyelv a domináns, ami azzal magyarázható, hogy a legtöbb szülő nem foglalkozik otthon gyermeke anyanyelvi képzésével, így az olvasásra sem fordít kellő figyelmet. Ennek következtében a gyerek kizárólag az iskolában vagy az iskolai tananyag elsajátításának céljából olvas, s mindez a többségi nyelven történik. A magyar és ukrán nyelvű tévéműsorokat egyaránt kedvelik a megkérdezettek, sőt orosz műsorokat is elég sokan szoktak nézni. Ugyanez a megoszlás igaz a rádióhallgatási szokások tekintetében is (ld. 2. ábra).

2. ábra. A magánszféra nyelvválasztási szokásai

2.2. Iskolai nyelvhasználat

A tanulók az iskolai nyelvhasználatban nagyszámú, csak erre a szférára jellemző lexikai elemet használnak. Így az iskolai nyelvhasználat szaknyelvként is felfogható, hisz saját terminológiája van. A szaknyelvek kapcsán bizonyítást nyert az a tény, hogy annak terminológiáját a megkérdezettek általában csak azon a nyelven (esetünkben ukránul) ismerik, amelyen elsajátították azt (vö. pl. Györke 1991.). Így arra következtethetnénk, hogy az ukrán iskolába járó magyar anyanyelvű tanulók is hasonló helyzetben vannak, ha az iskolai dolgaikról kérdezzük őket. A tapasztalatok azt mutatják, hogy míg egy magyar, de ukrán szakiskolát végzett szakembernek csak ritkán nyílik lehetősége olyan kollégával kommunikálni, aki anyanyelvén, tehát magyarul szerzett végzettséget, addig a kisiskolások naponta kommunikálnak magyar iskolában tanuló barátaikkal is, s így mindkét nyelven megismerik az iskolai nyelvhasználat sajátos terminológiáját.

A fentieknek megfelelően az ukrán iskolába járó magyar tanulók anyanyelvi kommunikációjában csak csekély számban fordulnak elő ukrán lexikai elemek, s ezek főként a tantárgyak, illetve az iskolai egységek megnevezései. Pl. *piszmo* < ukr. *письмо* – írás; *fizvih* < ukr. *фізичне виховання* – torna; *csitan'na* < ukr. *читання* – olvasás; *zal* < ukr. *зал* – terem; *jidaln'a* < ukr. *їдалня* – étkezde. A válaszadóknál tehát bár tapasztalható egy bizonyos mértékű, ukrán eredetű szókészletű bővülés, de rákérdezés esetén mindig ismert ezek magyar megfelelője is.

2.3. Nyelv és kulturális identitás

Azzal, hogy az ember milyen ünnepeket, ahhoz kapcsolódó verseket, mondókákat vagy gyermekjátékokat ismer és tart sajátjának, egyidejűleg kifejezi azt is, hogy melyik nemzethez tartozónak véli önmagát. A vizsgálatban részt vevő adatközlők csak magyar egyházi ünnepeket és ukrán állami ünnepeket neveztek meg: húsvét, karácsony, újév, Mikulás stb. Ez azzal magyarázható, hogy az egyházi ünnepeket a tanulók általában családi (tehát magyar nyelvű) közegben töltik. Ugyanez figyelhető meg a vers és mondókák ismerete kapcsán. Az erre vonatkozó kérdésnél adatközlőink szintén csak magyar ünnepi verseket és mondókákat/kiszámolókat közöltek.

2.4. A kárpátaljai magyar köznyelv sajátos jegyei

A kárpátaljai magyar nyelv sajátos jegyei a szláv eredetű kölcsönszavak (Fodó 1973; Csernicskó 1998; Csernicskó szerk. 2003; Kótyuk 2007), melyek idegenségét a beszélők gyakran észre sem veszik. Olyan szavak ezek, amelyeket a bilingvis nyelvközösségben élők naponta használnak munkájuk során, bevásárlás közben, a szomszéddal való kommunikációban stb. A beszélő ismeri ezek magyar megfelelőjét, de mivel élőnyelvi használatukra ritkán kerül sor, a passzív szókincsbe kerültek át (Csernicskó 1995: 139–140).

De vajon mi a helyzet azoknál, akik gyakran használják e lexikai elemeket saját, szláv nyelvi közegükben is? Jobban észreveszik azok idegenségét, vagy épp ellenkezőleg, mindennapi használatuk miatt elfogadhatóbbnak vélik azok használatát az anyanyelvi kommunikációjukban is?

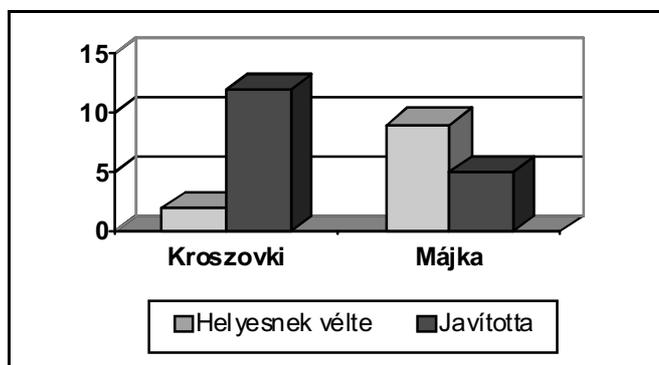
E részben a válaszadóknak a megadott mondatokról kell eldönteniük, hogy standard magyar mondatok-e. A mondatok a kárpátaljai magyar nyelvjárásokra jellemző szláv kölcsönszavakat is tartalmaznak. Amennyiben a válaszadó úgy véli, hogy a mondat nem felel meg a standard magyar nyelvnek, lehetősége van az általa helyesnek vélt válaszra javítani azt. A mondatok megalkotásánál tudatosan törekedtünk arra, hogy olyan szláv lexikai elemek is kerüljenek beléjük, amelyek a kárpátaljai magyar köznyelvben nem használatosak.

A megadott mondatok a következők:

1. Tegnap édesanyám kroszovkit és májkát is vett nekem.

A fenti mondat *kroszovki* (< ukr. *кросівки* – *sportcipő*) szavát 12 válaszadó a standard magyar torna- vagy sportcipő szavakra javította. S mindössze ketten vélték azt magyar nyelvi elemnek. Ugyanakkor a *májka* (< ukr. *майка* – *atlétatrikó*) szó kilenc válaszadó szerint a magyar köznyelv szerves része. A közmagyar atléta szót három, a pólót két, míg a trikó szót egy válaszadó adta meg helyes válaszként² (ld. 3. ábra). A javítási arányok jól tükrözik az egyes elemek meghonosodási mértékét.

3. ábra. Az 1. mondat javítási eredményei

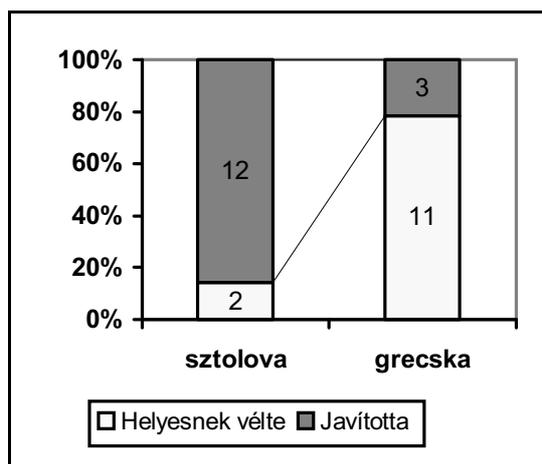
² Az ábrákon csak azt tüntettük fel, hogy hány válaszadó vélte az adott lexikai elemet magyarnak, illetve, hogy hányan javították azt valamilyen más szóra. A magyar megfelelőket az egyszerűség kedvéért az ábrákon külön nem jelenítettük meg.

2. Ma a sztolovában nagyon finom grecskát kaptunk ebédre.

A 2. mondatnál igen érdekes eredményeket kaptunk, ugyanis a *sztolova* (< or. *столовая* –*ebédlő, étkezde*) szót két válaszadó vélte helyesnek, valamint 2 válaszadó a standard ukrán *їдалня* változatra javította, ami azt tükrözi, hogy az ukrán szó is elindult a kölcsönszóvá válás folyamatán. Tíz-en viszont a közmagyar *ebédlő* vagy *étkezde* szóra javították azt.

A mondat másik szláv elemét, a *grecska* (< ukr. *гречка* – *hajdina*) szót viszont 11-en tekintik magyar lexikai elemnek, s csupán hárman javították azt a standard magyar, de szintén szláv eredetű, *hajdina* változatára (ld. 4. ábra).

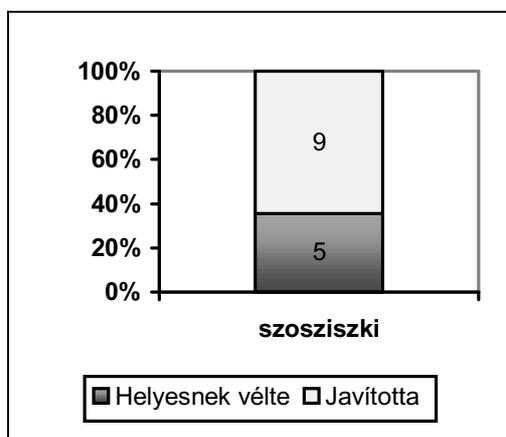
4. ábra. A 2. mondat javítási eredményei

3. A szalámit jobban szeretem, mint a szosziszkit.

E mondat *szosziszki* (< ukr. *сосиска* – *virsli*) elemét 5 válaszadó vélte magyar lexikai elemnek, s 9-en javították azt a magyar *virsli* változatára (ld. 5. ábra)

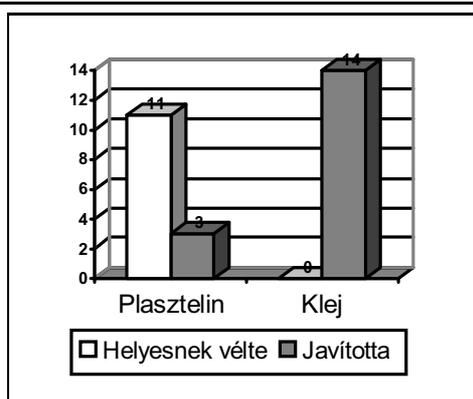
5. ábra. A 3. mondat javítási eredményei

4. A tanárnő azt mondta, hogy plasztelint és klejt kell hozni a munkaórára.

A fenti mondat *klej* (< ukr. *клей* – *ragasztó*) szláv lexikai eleme a kárpátaljai magyar nyelvváltozatokban nem elterjedt, ugyanakkor az iskolában szláv nyelvi közegben a válaszadók naponta találkozhatnak vele, ennek ellenére mindannyian a standard magyar *ragasztó* vagy *ragacs* változatra javították azt. A másik szót, azaz a *plasztelin* (< ukr. *пластилін* – *gyurma*)-t, viszont 11-en helyesnek vélték, s csupán hárman javították annak magyar megfelelőjére (ld. 6. ábra).

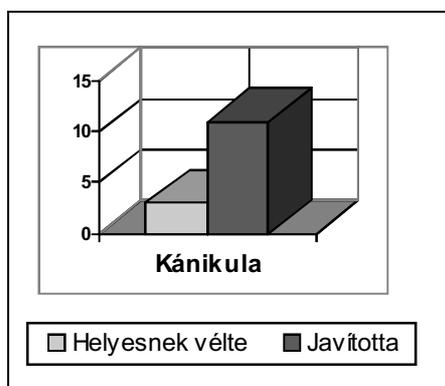
6. ábra. A 4. mondat javítási eredményei

5. Már alig várom a kánikulát, hogy mehessünk a táborba.

E mondat *kánikula* (< ukr. *канікули* – *szünet, szünidő*) szava a szláv *szünidő* jelentésben nincs elterjedve, s az, hogy három válaszadó mégis helyes magyar lexikai elemnek tekintette, valószínűleg a közmagyar *kánikula* (< magy. *meleg idő, hőség*) szóval hozható kapcsolatba. Tíz gyerek ennek ellenére is a *szünidő*, míg egy válaszadó a *vakáció* szóra javította azt. (ld. 7. ábra)

7. ábra. Az 5. mondat javítási eredményei

2.5. Pszichológiai viszonyulás (a nyelvhasználatot és a tanulási folyamatot befolyásoló tényezők (gátlások)

A tanulók iskolai előrehaladásában fontos szerepet játszanak a pszichológiai tényezők is. Például, hogy hogyan viszonyulnak környezetükhöz, ill. az őhozzájuk. Különösen nagy a jelentősége ennek az ukrán környezetbe kerülő magyar diákok esetében. Az ilyen tanulóknak a nyelvelsajátítás mellett meg kell küzdeniük a beilleszkedés nehézségével is, hisz a beszédbeli hiányosságok miatt kinevethetik őket, s ez ahhoz vezethet, hogy az adott tanulók szegregálódnak az osztályközösségben. Ennek lehetőségét némileg csökkenti az, ha az osztályközösségben több magyar diák is van. Ugyanakkor ez hátráltathatja a nyelvelsajátítás folyamatát, mivel inkább a velük egy nyelvet beszélők társaságában tartózkodnak majd.

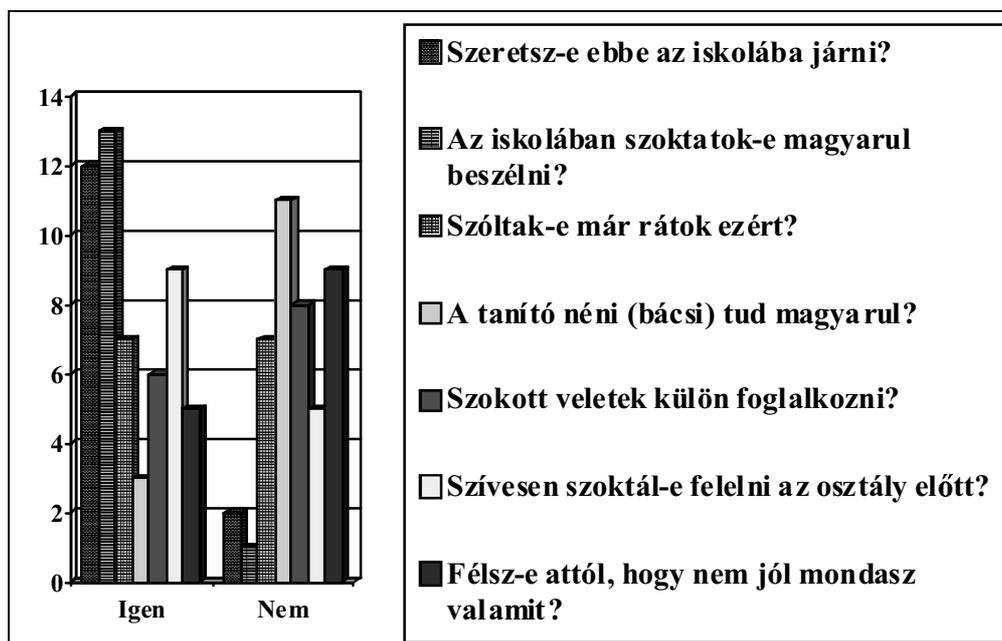
Ezt vizsgálendő adatközlőinknek a következő kérdést tettük fel: „A magyar vagy az ukrán osztálytársaiddal szoktál többet lenni?” Négy válaszadó többnyire a magyar osztálytársaival szokott együtt lenni, míg tízen azonos időt töltenek együtt a magyar és ukrán osztálytársaikkal. A magyar diákok közül senki nem tölti ideje többségét ukrán társai körében.

Ez természetesen magával vonja a magyar nyelv használatát is. „Az iskolában szoktatok-e magyarul beszélni?” – kérdésre 13 válaszadó adott igenlő választ. Ugyanakkor emiatt gyakran alakulhat ki konfliktus a magyar nyelvet nem beszélőkkel vagy az ukrán nyelvet óvni akaró tanárokkal, akik rászólnak a magyarul kommunikáló gyerekekre,

hogy az iskolában (de inkább mindenhol) az ukránt kell használni. Válaszadóink felének már volt része efféle megrovásban. Ezek általában a tanáraik felől érik a magyar anyanyelvű tanulókat. Ennek egyik oka lehet az is, hogy a megkérdezettek közül tizenegy válaszadó tanára nem tud magyarul, s így valószínűleg zavaró tényezőként értékeli a magyar beszédet, hisz nem tudja, miről is folyik a társalgás. Ám azt a rendszeres többletmunkát, amit a magyar tanulók felzárkóztatására szolgáló különfoglalkozás igényelne, csupán hat tanár vállalja.

A fentebb már említett nyelvi hátrány többszörösen is befolyással van a tanulók iskolai előmenetelére: egyrésztől nem értik meg tökéletesen a tanár magyarázatát, másrésztől pedig feleletük nem mindig tükrözi hűen tárgyi tudásukat. Ez befolyással van arra, hogy milyen kedvvel felelnek a tanulók. A megkérdezett tanulók közül ötven nem szívesen felelnek az osztály előtt, mivel attól félnek, hogy valamit nem jól mondanak majd, s emiatt nevetség tárgyává válnak. (ld. 8. ábra)

8. ábra. A tanulók pszichológiai viszonyulása

2.6. Mindennapi szóhasználat

A mindennapi szóhasználat szókincsének jelentős részét az ember már az oktatási folyamat kezdete előtt (anyanyelvén) elsajátítja. Ezt tovább erősítheti az is, ha az adott egyén anyanyelvi óvodába járt. Ennek igazolásául kérdőívünk utolsó részében 6 tematikus tárgyképcsoportot (iskola; járművek; gyümölcsök; házi- és vadállatok; használati eszközök) adtunk meg, melyeket válaszadóinknak kellett nevesíteni.

Ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy válaszadóink többsége teljesen magyar környezetben él, valamint, hogy közülük tízen magyar tannyelvű óvodába jártak, érthetővé válik, hogy a tárgyképek egyikét sem nevezték meg valamilyen ukrán névvel. Ugyanakkor egy válaszadó a *disznót* a kétségtelenül szláv eredetű, de a kárpátaljai magyarban igen elterjedt *cinke* szóval definiálta.

Összegzés

Amint azt a dolgozatban idézett munkák is igazolják, az ukrán tannyelvű iskolákban végzett tanulók nyelvhasználata és nemzeti identitása eltér a magyar iskolában tanult társaikétól. Ez a megállapítás természetesen igaz azokra is, akik még most folytatják iskolai tanulmányaikat.

E tanulóknál több nyelvhasználati szintéren is az ukrán (azaz az iskola nyelve) dominál, holott lakhelyük anyanyelvi dominanciájú. Az iskolai nyelvhasználat csoport- és szaknyelvi mivoltából fakadóan sajátos terminológiát használ, melyben az iskolai tan-

nyelvnek (esetünkben az ukrán) megfelelően fokozott mértékben honosodtak meg másodnyelvi elemek. A tanulók nemzeti identitása azonban még változatlan, ami főleg azzal magyarázható, hogy csak rövid időt töltenek el ukrán nyelvi környezetben, s itt is túlnyomórészt magyar csoporttársaik társaságát keresik, akikkel a tanári tiltás és a megrovások ellenére is anyanyelvükön kommunikálnak, ami természetesen visszafogja az erős államnyelvi hatás teljes kibontakozásának lehetőségét. A kárpátaljai magyar nyelvváltozatokban meghonosodott másodnyelvi elemek (kölcshöszök) jelenléte a szláv nyelvi közegben való mindennapos használatuk miatt viszont számukra jobban elfogadhatónak tűnik. Ugyanakkor azon szláv lexikai elemeket, amelyek a magyar nyelvváltozatokban még nem honosodtak meg, csak kevesen tartják az anyanyelvi kommunikációjukban is elfogadhatónak.

A tanulók iskolai előmenetelét befolyásoló tényezők kapcsán megjegyzendő, hogy a vizsgált iskolák tanítói közül csak kevesen foglalkoznak többen a nyelvi hátránnyal is küszködő magyar anyanyelvű tanulókkal, aminek következtében e tanulók lemaradnak ukrán társaiktól a tanulási folyamatban.

Felhasznált irodalom

- Balla Gyula 2008. Magyar tannyelvű képzési kínálat és a munkaerőpiac Kárpátalján. In: Szarka László – Kötél Emőke szerk., 2008. *Határhelyzetek. Külhoni magyar egyetemisták peregrinus stratégiái a 21. század elején*. Budapest: Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium. 89–107.
- Beregszászi Anikó – Cserniczkó István – Orosz Ildikó 2001. *Nyelv, oktatás, politika* Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, Beregszász. 12–63.
- Beregszászi Anikó – Cserniczkó István 2007. A helyi nyelvjárások és az iskola. In: Cserniczkó István – Márku Anita szerk., 2007. „*Hiába repülsz te akárhová...*” *Segédkönyv a kárpátaljai magyar nyelvjárások tanulmányozásához*. Ungvár: PoliPrint. 42–86.
- Cserniczkó István – Göncz Lajos 2009. *Tannyelv választás a kisebbségi régiókban: Útmutató kárpátaljai magyar szülőknek és pedagógusoknak*. Kiadta a Magyar Köztársaság Miniszterelnöki Hivatala. 2009. január
- Cserniczkó István 1995. A kárpátaljai magyarság és a kétnyelvűség (1945–1993). In: *Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat*. Budapest: 129–145.
- Cserniczkó István 1998. *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Budapest: Osiris Kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Cserniczkó István szerk., 2003. *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola.
- Cserniczkó István szerk., 2010. *Megtart a szó. Hasznosítható ismeretek a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. Budapest – Beregszász: MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság. Hodinka Antal Intézet.
- Ferenc Viktória 2009a. Utak és útvesztők a többnyelvűség keresésében In: Kötél Emőke – Szarka László szerk., 2009. *Határhelyzetek II. Kultúra – Oktatás – Nyelv – Politika*. Budapest: Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium. 215–240
- Ferenc Viktória 2009b. Az ukrán magyar felsőoktatás nyelvpolitikai gyakorlata. In: Karmacsi Zoltán és Márku Anita szerk., 2010. *Nyelv, identitás és anyanyelvi nevelés a XXI. században*. Ungvár: PoliPrint. 40–46.
- Fodó Sándor 1973. Szláv jövevényszók a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban. In: *Magyar Nyelvjárások XIX: 41–52*.
- Györke Magdolna 1991. A kárpátaljai magyar szaknyelvek. In: *Kétnyelvűség a Kárpát-medencében*. Budapest: Széchenyi társaság a Pszicholingva Nyelviskola közreműködésével. 66–69.
- Kótyuk István 2007. *Az ungi magyar nyelvjárás ukrán jövevényszavai* (Українские заимствования в ужанском венгерском говоре.) In: Zoltán András szerk., 2007. Nyíregyháza: Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Tanszéke.
- Molnár Anita 2010. Magyar vagy ukrán tannyelvű iskola? A tannyelv lehetséges következményeiről Kárpátalján. In: Fábri István – Kötél Emőke szerk., 2010. *Határhelyzetek III. Önmeghatározási kísérletek: hagyományörzéstől a nyelvi identitásig*. Budapest: Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium 186–212.
- Molnár József – Molnár D. István 2005. *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében* Beregszász

Orosz Ildikó 2010. A magyar anyanyelvű/anyanyelvi oktatás és képzés helyzete Kárpátalján (1991–2010). In: *A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Intézetének tanulmánygyűjteménye 2010: 87–137.*

Séra Magdolna 2009. Az iskolai tannyelvválasztás szerepe a kárpátaljai magyar kisebbség jövője és társadalmi mobilitása szempontjából In: Kötél Emőke – Szarka László szerk., 2009. *Határhelyzetek II. Kultúra – Oktatás – Nyelv – Politika.* Budapest: Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium. 241–268.

Függelék: A kutatás során használt kérdőív

KÉRDŐÍV

Légy szíves válaszolni a kérdőív kérdéseire. Válaszáddal egy kutatást segítesz.

I. Általános rész

- Küldetés időpontja: _____
- Lakhely: _____
- Nem: fiú lány
- Születési dátum: _____
- Óvodai képzés adatai:
 - Óvoda helye: _____
 - Óvoda neve: _____
 - Oktatási nyelve: _____
- Iskolai képzés adatai:
 - Iskola helye: _____
 - Iskola neve: _____
 - Osztály: _____
 - Oktatási nyelve: _____
 - Van-e magyar óra: _____
 - Vannak-e magyarok az osztályban rajtad kívül? Ilyenkor? _____

II. Rész: A nyelvhasználatról

1. Milyen nyelven beszélsz? (válaszd ki jelöld + jel)

	ukrán	orosz	magyar
Szülőiddel			
Továbbképzéssel			
Nagyszülőiddel			
Szomszédokkal			
Osztálytársakkal			
Barátokkal			
Felülvizsgálattal			

2. Milyen nyelven? (válaszd ki jelöld + jel)

	ukrán	orosz	magyar
Gondolkodás			
Számolás			
Államnév			
Beszél az állatokhoz			
Imádkozás			
Olvasás			
Hallgatás rádiót			
Nézet tévéműsorokat			

- Sorold fel, milyen tantárgyakat tanultok az iskolában?

- Sorold fel, mi található általában az iskolatáskádban?

- Írd le, hogyan néz ki az osztályotok! Mi található benne?

- Válaszolj a kérdésekre!
 - Hai szoktatok az iskolában ebédelni?

 - Honnan lehet könyvet kölcsönözni?

 - Hai szoktatok tornázni, ha esik az eső?

 - Mit kell magatokkal vinni a tornára?

- Mevél el egy napod az iskolában! (Néhány mondatban)

- Sorold fel ünnepeket!

- Tudsz-e ünnepi verset (pl. hávéti lovasörszet)? Mondj el egyet!

- Mondj el egy mondokát, vagy kisamolt!

II. Szóirodai helyesen hangzanak-e magyarul a következő mondatok?
(ha helyes a mondat, jelöld + jellel; Amennyiben hibásnak véled a mondatot javítsd azt a megoldott vonalra!)

- Tegnap előszentem létezőkát és májkát is veti nekem.
- Ma szoborban nagyon főmön greskát kapnans eladó.
- A szállítótóban szreccent, miért a szoszerkét.
- A tünemény azt mondta, hogy pluszszelint és lejelt kell hozni a munkatársam.
- Már alig várom a kénkiást, hogy melessenek a tőborra.

III. Rész: Pszichológiai viszonyulás

- Szeretsz-e ebbe az iskolába járni? Miért?

- A magyar, vagy az ukrán osztálytársakkal szoktál többet lenni?

- Az iskolában szoktatok-e magyarul beszélni? Nem szóltak még rátok ezért?

- A tünemény néni (bács) tud magyarul? Szoktál veleket különbe járni?

- Százeven sokkál-e felélni az osztály előtt? Nem félsz, hogy nem jól mondasz valamit?

Mit látsz a képen? Írd a nevéket a képek alatti vonalra!